

YUVAL NOAH HARARI

Het mysterie van de mens

Waarom
de wereld
niet eerlijk is

Vertaald door Inge Pieters

Met illustraties van
Ricard Zaplana Ruiz

Leopold & Ploegsma | Amsterdam

Niet eerlijk

‘Dat is niet eerlijk!’ Hoe vaak heb je dat gehoord? Of het zelf gezegd? Waarschijnlijk best vaak.

Sommige mensen zijn ongelooflijk rijk. Ze wonen in paleizen met zwembaden, vliegen rond in privéjets en hoeven nooit af te wassen of te stofzuigen, want dat doet hun personeel voor ze. Andere mensen zijn ontzettend arm. Ze wonen in hutjes zonder wc, wachten in de regen op de bus en gaan bij iemand anders de vuile borden afwassen.

Sommige mensen hebben extreem veel macht. Ze stellen de regels op, houden allemaal grote toespraken en vertellen iedereen wat er moet gebeuren. Andere mensen hebben veel minder macht. Ze moeten alles volgens de regels doen, hard klappen als de leider spreekt en doen wat er gezegd wordt. Is dat eerlijk?

Kinderen krijgen vaak de vraag: wat wil je later worden? Maar in veel landen op de wereld kunnen kinderen niet echt kiezen. Misschien wil je wel president worden, maar als je in een arme familie geboren wordt, kun je meestal alleen in de buurt van het presidentiële paleis komen als je de straat staat te vegen voor de poort.

Is het altijd zo geweest? Zijn mensen altijd al verdeeld in rijk en arm, bazen en ondergeschikten?

Sommige mensen zeggen dat de dingen van nature gewoon zo gaan. Overal waar je kijkt, heersen de sterken en moeten de zwakken gehoorzamen. Films en computerspelletjes over het verleden zitten ook vol koningen en prinsessen die in enorme kastelen wonen, over grote koninkrijken regeren en bevelen geven aan miljoenen andere mensen.

Maar heel lang geleden waren er helemaal geen koningen of koninkrijken, en zeker niet met miljoenen inwoners. Tot ongeveer tienduizend jaar geleden leefden mensen in kleine groepen en stammen van hoogstens een paar duizend personen.

Oké, natuurlijk was er toen ook vaak iemand die stamhoofd wilde zijn en iedereen rond wilde commanderen. Maar zelfs het grootste stamhoofd had eigenlijk niet zoveel macht. Er waren gewoon niet genoeg mensen om enorme kastelen te bouwen en uitgestrekte koninkrijken te veroveren. En als een stamhoofd te bezig en vervelend werd, konden de mensen meestal gewoon weglopen en die brulaap achterlaten.

Toen gebeurde er tienduizend jaar geleden iets heel raars, en dat veranderde alles. Iets wat stukje bij beetje macht afpakte van miljoenen mensen, en een paar ambitieuze types de kans gaf om over alle anderen te heersen.

Wat is er tienduizend jaar geleden precies gebeurd en hoe konden sommige mensen daardoor de baas worden over alle andere? Waarom vonden miljoenen mensen het oké om een paar leiders te gehoorzamen? En waar zijn koningen en koninkrijken vandaan gekomen?

Het antwoord daarop is een van de vreemdste verhalen die je ooit zult horen.

En het is een waargebeurd verhaal.

I

Alles
onder controle

Doe niet zo bezig

Ons verhaal begint ongeveer tienduizend jaar geleden in het Midden-Oosten. De mensen die daar leefden waren jager-verzamelaars, zoals alle mensen uit die tijd. Ze jaagden op wilde schapen, gazelles, konijnen en eenden. Ze verzamelden wilde tarwe, uien, linzen en vijgen. Ze visten aan de zee kust en in de meren en rivieren, waar ze vis, krabben en schelpdieren vingen.

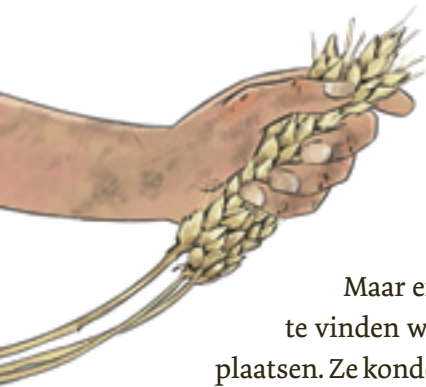
Mensen waren al het machtigste dier op aarde, maar ze waren niet bezig met de baas over anderen spelen. Ze verzamelden planten, maar probeerden niet te bepalen waar die groeiden. Ze jaagden op dieren, maar zeiden niet waar die wel of niet naartoe mochten.

Het leven was niet altijd fijn. Er waren gevaarlijke dieren, zoals slangen, en er konden allerlei rampen gebeuren, van sneeuwstormen tot hittegolven. Soms waren er ook vechtpartijen met de burens – de hele geschiedenis door deden mensen weleens vervelend tegen elkaar.

Toch hadden de meeste mensen het grootste deel van de tijd wel genoeg te eten en lekker veel vrije tijd om spookverhalen te vertellen, een dutje te doen in het kamp of burens op te zoeken om de een of andere feestdag te vieren. **Oorlog was zeldzaam. Epidemieën waren zeldzaam. En hongersnood ook.**

Als de gazelles ergens anders naartoe trokken of als er geen rijpe vijgen meer in de buurt waren, verplaatsten de mensen hun kamp gewoon naar een andere plek. Ze volgden de gazelles en de vijgen.

De plant die de wereld veranderde

Maar er waren een paar bijzondere plekken waar zo veel eten te vinden was, dat mensen hun kamp bijna nooit hoefden te verplaatsen. Ze konden het hele jaar op één plek blijven. Die bijzondere plekken stonden vol unieke planten. Het waren geen grote of mooie planten, maar ze waren het begin van ons verhaal en ze hebben de hele wereld veranderd. **Deze planten waren granen.**

Waarschijnlijk eet jij elke dag wel granen. Tarwe, gerst, rijst, mais en gierst zijn bijvoorbeeld granen. Brood, koekjes, cake, pasta en noedels zijn van granen gemaakt. Cornflakes en muesli bestaan ook uit granen. Maar tot zo'n tienduizend jaar geleden aten mensen niet zo vaak granen.

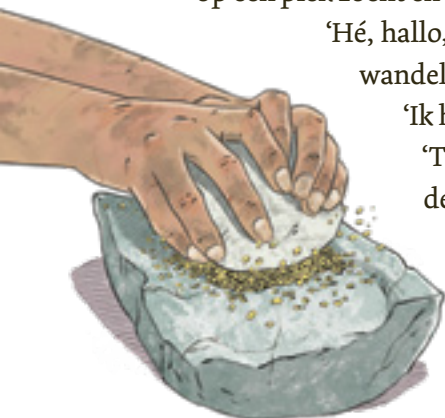
Granen kwamen niet zoveel voor. Er groeide bijvoorbeeld helemaal geen tarwe in Amerika, China of Australië. **Dat groeide alleen in een paar gebieden in het Midden-Oosten**, en zelfs daar waren geen hele graanvelden te zien. Op de ene heuvel groeiden een paar tarweplanten, op een andere heuvel nog een paar. Zelfs in het Midden-Oosten waren de meeste verzamelaars dus niet zo heel erg met granen bezig... maar een paar wel.

We weten niet precies waar en wanneer een paar mensen ineens zo veel belangstelling voor granen kregen, maar we kunnen wel proberen het voor ons te zien. Misschien dwaalde er een meisje uit de ene groep door de omgeving om allerlei planten en dieren te zoeken, en kwam zij toen een meisje van een andere groep tegen dat het grootste deel van de tijd maar op één plek zocht en veel tarwe verzamelde.

'Hé, hallo,' zei het ene meisje. 'Ik heet Wanda, want ik hou van wandelen! Hoe heet jij?'

'Ik heet Tara, want ik hou ontzettend van tarwe!'

'Tarwe? Pfff... daar ga ik geen moeite voor doen. Je kunt de hele dag plukken en dan heb je nog niet genoeg. En zelfs als je genoeg hebt, die tarwekorrels zijn zo

hard. Die ene keer dat ik een heleboel tarwe had gevonden brak ik een tand, kreeg ik afgrijselijke hoofdpijn van al dat kauwen en had ik drie dagen buikpijn!

‘Dan heb je het niet goed gedaan!’ riep Tara uit. **‘Je kunt die tarwekorrels ook niet zomaar opeten!** Je moet ze mee naar het kamp nemen, het taaie schilletje eraf halen en de korrels fijnmalen. Dan doe je water bij het graanpoeder, je legt het op een grote, platte steen bij het vuur, even wachten... en je hebt heerlijk brood! En niks geen kapotte tanden, hoofdpijn of buikpijn!’

‘Veel te veel werk!’ zei Wanda. ‘Geef mij maar vijgen en vissen.’

‘Oké, het is wel een hoop gedoe,’ gaf Tara toe, ‘maar tarwe heeft één heel groot voordeel boven vijgen en vis.’

‘Nou, vertel mij dan maar eens wat er zo geweldig is aan die kleine droge dingetjes!’

‘Het punt is dat sappige vijgen en vis heel snel verrotten, behalve als je ze droogt of als je ze heel goed rookt. Heb je weleens een hapje genomen van een vis die al drie dagen ligt?’

‘Teuw, walgelijk!’

‘Zie je wel? **Met granen is het een heel ander verhaal. Je kunt ze maanden bewaren, geen probleem!** In het oogstseizoen verzamelen we met de hele groep zoveel mogelijk graan en dat bewaren we in ons kamp. En als we niet aan het oogsten zijn, jagen we en verzamelen we allerlei andere dingen, net als jullie. Dan plukken we bijvoorbeeld vijgen of we vangen zelfs een gazelle. Maar soms is er niets te jagen of plukken.’

‘Dus dan verhuizen jullie naar een ander dal, toch?’

‘Nee! We gaan weer naar het kamp, halen wat graan uit de opslag, malen het en maken brood of pap! Als we in het oogstseizoen genoeg graan verzamelen, kunnen we het hele jaar in ons kamp blijven!’

Vijf mutsen voor één hoofd

Zo hebben de graanmensen meer dan tienduizend jaar geleden vaste dorpjes gebouwd in het Midden-Oosten. **Als ze genoeg graan opsloegen, hoefden ze niet de hele tijd te verhuizen.** Na een tijd werd het zelfs steeds moeilijker om te verhuizen, omdat de dorpsbewoners allerlei spullen hadden verzameld. De meeste verzamelaars hadden weinig spullen, dus als ze verder wilden trekken, gingen ze gewoon lopen. Voor de graanmensen was dat niet zo makkelijk.

‘Vertel eens, Wanda, waar slaap jij?’ zou Tara kunnen vragen.

‘O, gewoon,’ zei Wanda. ‘Als we ons kamp opzetten, gooien we wat riet en takken bij elkaar en bouwen we een hut. Dat is in een uurtje klaar.’

‘Pfff... Wij hebben iets veel beters dan een kamp,’ zei Tara trots. ‘We hebben een dorp! Met huizen! We verzamelen stenen, we hakken bomen om, we maken bakstenen van modder en bouwen een echt huis. Daar blijven we het hele jaar, weet je wel, dus het is de moeite waard. Vooral als het heel hard waait en regent.’

‘O, dat haat ik!’ zei Wanda. ‘Soms vinden we een grot om in te schuilen, maar meestal moeten we gewoon met zijn allen bij elkaar kruipen onder een boom tot het ophoudt, kletsnat en ijskoud.’

‘Ha! Ik vind rotweer helemaal niet erg. Ik luister gewoon naar de regen

die op het dak tikt en de wind die aan de deur rammelt, terwijl ik lekker in mijn warme bedje lig!

‘Wauw! Ik zou ook wel zo’n huis willen... Maar wat doe je als je ergens anders naartoe wilt? Hoe verplaats je het huis?’

‘Dat doen we niet. **Waarom zouden we verhuizen?** We hebben zo hard aan onze huizen gewerkt. En dan nog ons graan! Als we verhuisden, zouden we de graanvoorraad niet mee kunnen nemen, hè.’

‘Nee, vast niet,’ zei Wanda. ‘Het is al lastig genoeg om mijn kleine leren tasje met mijn messen en naalden mee te dragen.’

‘Heb je alleen maar messen en naalden? Wij hebben zoooooooveel werktuigen. Er zijn sikkels van vuursteen om het graan te oogsten, vijzels en stampers om het te malen en zelfs ovens om eten te koken en bakken. **Als we gingen verhuizen, zouden we dat allemaal moeten achterlaten.**’

‘Jullie hebben wel veel spullen, zeg.’

‘Joh, er is nog veel meer,’ antwoordde Tara. ‘Zo veel meer! We hebben nog allemaal andere dingen. Gister vond ik bijvoorbeeld een mooie, glimmende steen en die heb ik mee naar huis genomen om te bewaren. Op een andere dag ving onze groep een hert met een ontzettend groot gewei, dus dat hebben we aan de muur gehangen. Het ziet er heel mooi uit! En we kunnen al onze jassen en mutsen eraan ophangen!’

‘Mutsen? Bedoel je dat je er meer dan één hebt?’

‘Tuurlijk. Ik heb mijn oude vossentandenmuts, en mijn nieuwe wolvenstaartenmuts, en mijn berenmuts en twee mooie strohoedjes met bloemen!’

‘Waarom heb je zo veel mutsen nodig? Je hebt toch maar één hoofd?’

Soms keken Tara en haar groep naar alle dingen die ze hadden en dan waren ze heel tevreden. Maar soms wisten ze het even wat minder zeker. ‘Weet je,’ zei de grootste mopperkont van het dorp, ‘ik ben dit dorp helemaal zat. Het is hier veel te druk en vies. En het is zo lawaaiig! Er zijn hier gewoon te veel mensen. En ik ben het zat om de hele tijd brood en pap te eten. Elke dag pap! Ik wil vijgen en gazellebiefstuk. En gisteravond had er iemand diarree en die ging vlak achter mijn huis zitten poepen! Niet te geloven, toch? Ik ben er wel klaar mee, hoor. Laten we ergens anders naartoe gaan.’

De anderen knikten. ‘We snappen wat je bedoelt,’ zeiden ze, ‘maar hoe moet dat dan met al onze spullen? En al het graan in de voorraadkamers? We hebben zo hard gewerkt om dat te verzamelen! En wat nou als we op een dag geen vijgen of gazelles kunnen vinden? Nee, laten we gewoon hier blijven.’

Een lui idee

Graankorrels zijn heel klein. Dus elke keer dat Tara en de andere graanmensen tarwe verzamelden en dat naar hun dorp brachten, vielen er onderweg waarschijnlijk wat graankorrels uit de mand en die waren ze dan kwijt. Vind jij het erg als je iets kwijtraakt, zoals je telefoon? Waarschijnlijk wel. Daar ga je uren naar zoeken. Maar als onze voorouders een paar graankorrels verloren, viel dat niet echt op en ze gingen zeker geen moeite doen om ze terug te vinden. Ze vonden het niet zo belangrijk.

Maar het was juist héél belangrijk.

Als je je telefoon kwijtraakt, groeit daar geen telefoonboom uit. Maar als mensen graankorrels verloren, groeiden die uit tot nieuwe tarweplanten.

Daarom begon er steeds meer tarwe te groeien langs de paden die de mensen namen en rond de plekken waar ze woonden.

Dat bracht sommige mensen uiteindelijk op een nieuwe idee. Ze vonden het wel fijn om veel graan in de opslag te hebben, maar ze vonden het minder fijn om het te verzamelen in de heuvels en het naar het dorp te sjouwen. Dat was zwaarder en saaier dan vissen in de rivier of in bomen klimmen om eieren te stelen. Bovendien waren er soms droge jaren, waarin er heel weinig tarwe groeide. **Dus gingen de dorpingen op zoek naar manieren om hun leven makkelijker te maken** – om heel veel graan te hebben zonder al te hard te werken.

Wie weet was dat het moment waarop iemand, misschien wel de grootste luiwammes van het dorp, op een supergoed idee kwam: ‘Wacht eens even, waarom moeten we al die heuvels op om hier een paar graantjes en daar een paar graantjes te verzamelen? Het zou toch veel makkelijker zijn als we zelf konden bepalen waar de tarwe groeide? Heb je gezien dat er veel meer tarwe groeit langs onze paden?’

‘Ja,’ zeiden sommige anderen, ‘dat komt doordat je een luilak bent die niet de moeite wil nemen om het graan op te rapen dat-ie onderweg laat vallen!’

‘Maar dat is helemaal niet erg!’ riep Luiwammes. ‘Wordt het leven juist niet makkelijker als de tarwe langs onze paden groeit? Dan hoeven we niet zo ver weg om het te zoeken! Dus ik dacht, **misschien kunnen we een manier verzinnen om de tarwe vlak buiten het dorp te laten groeien.**’

‘Hoe dan?’

‘Tarweplanten groeien uit tarwekorrels. Ja toch? Dus, nou ja, misschien... ik denk even hardop... misschien kunnen we, in plaats van per ongeluk een paar graantjes te laten vallen langs het pad, met opzet een heleboel daarvan om het dorp heen strooien. Elke graankorrel groeit uit tot een plant met tien graankorrels. Dan hebben we tien keer zoveel graan en dat groeit dan allemaal vlak buiten het dorp in plaats van ergens in de verte op een heuvel!’

‘Wat een suf idee!’ riep een man die gek was op graan. ‘Eten weggooien in plaats van het op te eten? Wie heeft er ooit zoiets stoms gehoord?’

‘We gooien het niet weg,’ legde Luiwammes geduldig uit. ‘We investeren het. Dankzij het graan dat we nu uitstrooien, krijgen we volgend jaar veel meer eten.’

‘Dat werkt toch niet,’ zei een wijze oude vrouw. ‘Overal bij het dorp staan bomen en struiken, zodat de tarwe geen zon krijgt. Bomen hebben ook nog eens lange wortels, zodat ze al het water en voedsel uit de grond zuigen. Tarwe groeit niet zo goed in bossen, zoals je weet, Luiwammes. Als we graankorrels tussen de bomen en struiken strooien, gaat er echt niet veel tarwe groeien.’

‘Maar wacht even,’ riep de sluwste man van het dorp. ‘We kunnen de bomen en struiken toch eerst verbranden en dan de graankorrels uitstrooien? Dan heeft de tarwe geen concurrentie. Binnen een paar maanden hebben we bergen tarwe en we hoeven niet eens ver te lopen om het te oogsten!’

Oké, dat was een compleet nieuw idee. Het betekende dat mensen gingen bepalen waar de tarwe zou groeien en waar de bomen en struiken níét mochten groeien. **Het betekende dat mensen andere levende dingen probeerden te overheersen.**

Sommige mensen werden boos en zeiden dat dit een slecht idee was. ‘Mensen moeten niets of niemand vertellen hoe het moet leven. Tarwe vertelt ons ook niet wat we moeten doen, dus waarom zouden wij proberen om tarwe de wet voor te schrijven?’ Maar anderen vonden het wel een prima idee. ‘Waarom niet?’ zeiden ze. ‘Oké, we moeten grote herten of dappere leeuwen natuurlijk niet proberen te vertellen wat ze moeten doen, maar tarwe? Dat is gewoon een stom plantje. Wij mensen zijn veel slimmer.’

Dus ze discussieerden erover. En ze discussieerden nog wat meer. En nog meer. En ze konden maar niet besluiten wat ze moesten doen.

Geen goed gevoel

Misschien besloten ze toen de geesten te vragen wat die ervan vonden. In die tijd geloofden mensen dat de wereld vol zat met allerlei geesten. Ze geloofden dat er geesten in grotten leefden, in de lucht, in bomen en in kleine plantjes, zoals tarwe. Voordat ze grote beslissingen namen, was het altijd goed om eerst met de geesten te praten. Daarom was de geestenexpert een van de belangrijkste mensen. **Iedereen geloofde dat de geestenexpert met de geesten kon praten**, vragen aan ze kon stellen en hun antwoorden kon horen.

De geestenexpert ging diep een heilige grot in en bleef daar zeven dagen en zeven nachten zonder iets te eten, om de geesten om raad te vragen. Toen ze eindelijk weer tevoorschijn kwam, verklaarde ze: ‘De tarwegeest is verschenen en zei dat we hier niet aan moeten beginnen. **Willen jullie bomen gaan verbranden en andere wezens de wet voorschrijven?** Dat is echt een eng idee!’ Dus ze gaven het idee op.

Maar een tijd later – misschien 99 jaar verder – kwam weer iemand in een of ander dorp op dit idee. Misschien omdat er te weinig andere dingen

